

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія**

ДУМНИЧ Володимир Іванович

**ВИДАТКИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ НА ОСВІТУ: СКЛАД ТА
ВЕКТОРИ ОПТИМІЗАЦІЇ**

спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітньо-наукова програма «Публічні фінанси»

випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконав студент
групи ФПФм-11
Думнич Володимир Іванович

підпис

Науковий керівник:
к.е.н., доцент
Квасниця О.В.

підпис

Випускну кваліфікаційну роботу
допущено до захисту

«___» _____ 20__р.

Завідувач кафедри

_____ д. е. н., проф. А. І. Крисоватий
підпис

Тернопіль – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ НА ОСВІТУ.....	6
1.1. Економічна сутність та роль видатків на освіту у соціально- економічному розвитку держави.....	6
1.2. Класифікація бюджетних видатків на освіту.....	11
Висновки до розділу 1.....	16
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФІНАНСУВАННЯ ВИДАТКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ	18
2.1. Нормативно-правове забезпечення бюджетних видатків на освіту.....	18
2.2. Аналіз складу та стану фінансування видатків на освіту	23
2.3. Зарубіжний досвід спрямування бюджетних коштів на освіту	30
Висновки до розділу 2.....	35
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ОПТИМІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНИХ ВИДАТКІВ НА ОСВІТУ	37
3.1. Проблема визначення пріоритетів для здійснення видатків на освіту	37
3.2. Вектори оптимізації видатків Державного бюджету на освіту у воєнний період.....	43
Висновки до розділу 3.....	49
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

Актуальність теми. Видатки на освіту є інвестиціями у людський і соціальний капітал та загалом у майбутнє процвітання країни та підвищення її конкурентоспроможності на міжнародній арені. На сьогодні Україна знаходиться на європейському шляху розвитку в усіх сферах життя. Ухвалення звіту про прогрес у створенні Європейського освітнього простору (далі – ЄОП) до 2025 року [1] передбачає, що в майбутньому зникнуть кордони та перепони для навчання людей будь-якого віку, а кожен бажаючий отримає доступ до якісної освіти.

Окрім входження України до європейського освітнього простору, динамічні зміни, що відбуваються в освіті та за іншими напрямками державної політики, пов'язані із розвитком інформаційних технологій, що також стає передумовою проведення освітніх реформ. Одним із завдань таких реформ є трансформація системи освіти з метою підвищення бажання вчитися, особливо здобувачів середньої та вищої освіти. Реформування освітніх закладів з урахуванням викликів та умов воєнного періоду передбачає наявність укриттів, створення безпечного простору для навчання та комунікації дітей, сучасний дизайн приміщень, зміну підходів до викладання дисциплін та інше.

В період коли значна частина видатків бюджету спрямовується на оборону та безпеку держави та її громадян досить складно скоординувати та визначити найбільш пріоритетні напрями фінансування освіти.

Отже, нові сучасні вимоги до якості та змісту освіти, демографічні та міграційні зміни, спричинені воєнними діями в Україні – все це актуалізує необхідність проведення аналізу видатків на освіту за їх напрямками та пошуків можливих шляхів оптимізації.

Дослідженнями питання щодо використання бюджетних коштів, розвитку сфери освіти та оптимізації видатків на освіту займались: О. Кириленко, В. Лойко, І. Лютий, Б. Малиняк, Ю. Родіонов, О. Рожко, С. Сас та інші вчені.

Мета роботи полягає в аналізі класифікації та основних складових видатків державного бюджету на освіту в Україні та надання пропозицій щодо визначення векторів їх оптимізації в сучасних умовах розвитку країни.

Для реалізації поставленої мети слід вирішити такі **завдання**:

- з'ясувати економічну сутність та роль видатків на освіту у соціально-економічному розвитку держави;
- вивчити класифікацію бюджетних видатків на освіту;
- дослідити нормативно-правове забезпечення бюджетних видатків;
- проаналізувати склад та стан фінансування видатків на освіту;
- розглянути зарубіжний досвід спрямування бюджетних коштів на освіту;
- виокремити проблеми визначення пріоритетів для здійснення видатків на освіту;
- запропонувати вектори оптимізації видатків Державного бюджету на освіту у воєнний період.

Об'єкт дослідження – видатки Державного бюджету України на освіту.

Предмет дослідження – процес спрямування та оптимізації бюджетних видатків на освіту.

Методи дослідження. У процесі роботи використано статистичні та логічні методи. Статистичний аналіз дозволив визначити динаміку кількості учнів та слухачів закладів освіти. Метод групувань застосовано для підсумування даних про виконання бюджету у сфері освіти за функціональної класифікацією. Метод аналогії використано для порівняння зарубіжного та вітчизняного досвіду щодо оптимізації бюджетних видатків. За допомогою графічного методу результати дослідження відображено у вигляді схем та рисунків. Застосування методу узагальнення дозволило підсумувати результати щодо ефективності здійснення видатків на освіту та визначити напрями з їх оптимізації.

Інформаційною базою дослідження стали: закони України, укази Президента України, постанови Верховної Ради України та Кабінету Міністрів

України; накази та порядки Міністерства фінансів України, дані вебпорталу Prozorro щодо здійснення закупівель закладів освіти; Державного вебпорталу бюджету для громадян, теоретичні праці вітчизняних та зарубіжних вчених, статистичні дані та інформація в мережі Інтернет.

Практичне значення роботи полягає у розробці пропозицій щодо оптимізації використання бюджетних коштів для розвитку сфери, які можуть бути корисними для Уряду при визначенні пріоритетних напрямів видатків та працівників закладів освіти.

Наукова новизна розроблено напрями оптимізації видатків Державного бюджету на освіту, які полягають у: оптимізації мережі закладів освіти задля підвищення раціональності використання приміщень та зменшення витрат на їх утримання; застосуванні стратегічного бюджетування та прогнозування; використанні технологій для фінансового нагляду; заохоченні ефективності управління грантами на дослідження; зміцненні партнерства для економії коштів. Запропоновані шляхи сприятимуть підвищенню якості освіти та ефективності використання бюджетних коштів.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення та результати дослідження обговорювалися на наукових семінарах кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ та опубліковані у збірниках наукових праць кафедри: стаття «Зарубіжний досвід спрямування бюджетних коштів на освіту» і 2 тез доповідей «Удосконалення напрямів бюджетних видатків на освіту» і «Класифікація бюджетних видатків на освіту».

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 60 сторінок, з яких 52 сторінки – основна частина. Список використаних джерел містить 49 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ НА ОСВІТУ

1.1. Економічна сутність та роль видатків на освіту у соціально-економічному розвитку держави

Важливою передумовою ефективності функціонування будь-якого суб'єкта (підприємства, держави та інших), є розвиток, який виступає суттєвою перевагою у конкуренції та запорукою успіху.

Сутність соціально-економічного розвитку держави полягає у відображенні кореляційної залежності між рівнем економічного розвитку і ступенем вирішення наявних соціальних проблем країни. Під даним поняттям слід розуміти процес трансформації відносин між економічними суб'єктами (органами влади, бюджетними установами, державними підприємствами та іншими) та соціальними групами населення.

Соціально-економічний розвиток – це складний та суперечливий процес, де можуть взаємодіяти позитивні і негативні фактори, та водночас періоди росту (прогресу) змінюються фазами спаду (регресу). Основними факторами, які негативно впливають на соціально-економічний розвиток країн, є політичні, військові потрясіння, соціальні конфлікти, екологічні катастрофи та інші. Вони можуть призупинити розвиток економіки країни, або й відкинути його на кілька років назад, інколи навіть привести до остаточної загибелі економіки, як це сталося з древніми цивілізаціями.

За сучасних умов розвитку суспільство поступово здійснює перехід від індустріального напрямку до інформаційного, який передбачає, що ключовими процесами стає створення та поширення знань. При цьому обов'язково

відбувається освоєння людьми нових професійних та соціальних навичок, культурний розвиток, зміна соціальної поведінки громадян, враховуючи інформатизацію, відкритість, доступ до послуг тощо. Для отримання суспільством необхідних знань потрібна якісна освіта, яку може забезпечити гідне її фінансування та спрямування коштів з максимальною ефективністю.

Бюджет є важливим інструментом, через який здійснюється вплив на розвиток країни, зокрема в економічній та соціальній сфері. У ринкових умовах бюджет відіграє суттєву роль в економічному розвитку держав. Особливою категорією є бюджетні видатки, через які держава реалізує свої функції у сфері оборони, охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення та інших.

В економічній літературі сутність видатків бюджету досліджувалася багатьма вченими. Як зазначав Л. Клець, бюджетні видатки – це кошти, які «спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом без врахування коштів, призначених для погашення основної суми державного боргу та повернення надміру сплачених коштів до бюджету» [2, с. 27].

Визначає видатки, як індикатор соціально-економічної політики держави, Ю. Радіонов, який підкреслює, що за допомогою цієї категорії держава виконує свої функції у різних напрямках бюджетної політики та регулює економічні та соціальні процеси у суспільстві [3, с. 108].

Аналогічної думки дотримується С. Качула, Г. Павлова, Л. Лисяк, О. Добровольська, Л. Катан [4, с. 78], наголошуючи на основному призначенні бюджетних видатків, яке полягає у задоволенні найважливіших потреб суспільства, пов'язаних із становленням та розвитком економічної, соціальної сфери, оборони та безпеки держави, громадського порядку тощо.

У системі бюджетних видатків значна роль приділяється видаткам на освіту різних її рівнів, адже вони є інструментом для формування здорового, освіченого, успішного, фінансово грамотного населення, яке здатного відновлювати країну.

Слушно зазначають Ю. Мазур та С. Палій, що збільшення кількості освічених людей сприяє зниженню соціальної напруженості, адже освіта дозволяє людині стати фінансово незалежною та досягнути успіхів чесним способом [5]. Вчені підкреслюють зворотно-пропорційну залежність між обранням людьми шляху для досягнення успіху, так: якщо більше людей приймуть рішення досягати успіху за допомогою освіти та розвитку, то кримінальний шлях або інший незаконний шлях для досягнення свого благополуччя вибере менша частина людей [5].

Отже, вкладення коштів бюджету у розвиток освіти є важливим чинником соціально-економічного розвитку суспільства. Відносини у освітній сфері повинні позитивно відображатися на сукупній ефективності національної економіки. Крім цього, величезна роль освіти полягає також у формуванні людського капіталу. Розвиненість ринкових відносин у сфері освіти впливає на досягнення та встановлення суспільної справедливості, збільшення вірогідності того, що людина досягне значного рівня у соціальній ієрархії.

Звертаючи уваги на роль освіти у формуванні людського капіталу, М. Олієвська наголошувала, що людським капіталом є «економічні активи особистого фактору виробництва, які використовуються в господарській діяльності для підвищення її ефективності та зростання добробуту носіїв людського капіталу» [6, с. 17].

Погоджуючись з автором, слід зазначити, що для економічних суб'єктів складники та чинники розвитку людського капіталу, а також джерела фінансування можуть бути абсолютно різними. Відтворення людського капіталу переважно відбувається у таких сферах: охорона здоров'я, де підтримується забезпечення фізіологічних і психологічних потреб людини, що дозволяє продовжувати термін ефективного функціонування людського капіталу шляхом недопущення погіршення здоров'я та усунення їх негативних наслідків; освіта, яка сприяє формуванню навичок, уміння, інтелектуального потенціалу; соціального

забезпечення та захисту шляхом здійснення заходів в часині підтримки населення, особливо вразливих його категорій.

Проте вагому роль для забезпечення цих сфер та відтворення людського капіталу відіграє фінансування усіх вищезазначених сфер, зокрема освіти, джерелами фінансування якої є фінансові ресурси держави, в тому числі центральних та місцевих органів влади, а також суб'єктів господарювання, міжнародних організацій, домогосподарств, іноземних держав та інших суб'єктів.

Узагальнивши погляди різних вчених на визначення сутності категорій «видатки бюджету», «освіта», «видатки на освіту», можна представити їх у вигляді таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Узагальнення поглядів вчених на визначення сутності основних понять та термінів

Автор	Сутність визначення
Клець Л.	«видатки бюджету – це економічні відносини, на основі яких здійснюється процес використання грошових ресурсів централізованого фонду для виконання державою своїх функцій»
Радіонов Ю.	«економічна сутність формування видатків бюджету пов'язана з необхідністю вирішення складних завдань, що виникають у процесі економічної життєдіяльності країни»
Качула С., Павлова Г., Лисяк Л., Добровольська О., Катан Л.	«бюджетні видатки сприяють задоволенню найважливіших потреб людини у суспільстві, розвитку економіки, соціальної сфери, державного управління, оборони, забезпечення громадського порядку, безпеки держави тощо»
Олієвська М.	«освіта є провідним чинником формування та розвитку людського капіталу, а витрати на освіту є високорентабельними інвестиціями»

*Джерело: складено автором на підставі даних [2-6].

Державні видатки на освіту, які належать до державної форми власності, за рівнем централізації поділяються на дві групи: державні видатки (централізовані) та видатки суб'єктів господарювання державної форми власності. Взаємозв'язок між видатками бюджетів та видатками суспільства можна (рис. 1.1).

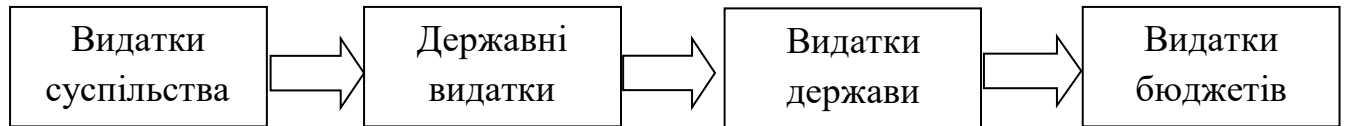

Рис. 1.1. Взаємозв'язок видатків бюджетів із видаткам суспільства*

*Джерело: складено автором.

Здійснення бюджетних видатків на освіту та відносини учасників бюджетного процесу у цій сфері регламентується Бюджетним кодексом України (далі – БКУ) [7], в якому визначаються окремо поняття «витрати бюджету» та «видатки бюджету».

Так, відповідно до положень БКУ поняття видатків передбачає, що це є «кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, які передбачених відповідним бюджетом» [7]. Водночас більш ширшим на відміну від попереднього є поняття «витрати» бюджету» тому що вони включають «видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів».

Отже, для забезпечення соціально-економічного розвитку держави необхідною є реалізація функції держави, зокрема у сфері освіти населення та підвищення грамотності суспільства в цілому. Економічна сутність видатків бюджету полягає у реалізації завдань із вирішення важливих питань, що виникають у процесі життєдіяльності країни. Особлива роль належить видаткам на освіту, які є рушійним інструментом, що може забезпечити підвищення

освітнього рівня людини, фінансової грамотності. Проте для забезпечення гідного рівня освіти необхідним є гідне фінансування відповідних видатків.

1.2. Класифікація бюджетних видатків на освіту

Сутність видатків на освіту найбільшим чином розкривається через їх класифікацію, яка відображає за якими напрямками поділяються такі видатки. Актуальність дослідження класифікації державних видатків на освіту полягає у необхідності пошуку наукових підходів, застосування яких дозволить розподіляти видатки на освіту за видами так щоб це дозволяло отримати нову інформацію про їх здійснення.

Класифікацію джерел фінансування освіти у своїй праці вивчали О. Тоцька та І. Титаренко, які також досліджували ключові аспекти скорочення обсягів видатків за кодами програмної класифікації видатків, що відбувалися після почату повномасштабного російського вторгнення у 2022 році, та обсяги фінансування освіти з різних бюджетів [8, с. 36]. Автори аналізували вартість зруйнованих і пошкоджених активів сфери освіти та науки унаслідок війни, застосовуючи функціональну класифікацію видатків на освіту; стан фінансування освіти в умовах війни у розрізі бюджетів різних рівнів, зокрема Державного бюджету України та місцевих бюджетів. Вчені наголошують на необхідності диверсифікації джерел фінансування закладів освіти всіх рівнів в умовах війни та складних фінансових умовах.

Різні підходи до класифікації видатків на освіту розглядали В. Дем'янишин, О. Кириленко та З. Лободіна, опираючись переважно на бюджетну класифікацію. Водночас вченими представлена багатогранна структура видів та ознак, за якими можна аналізувати напрями витрачання бюджетних коштів на освіту [9, с. 366].

Класифікація бюджетних видатків представлена у БКУ [7], наказі Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. № 11 «Про бюджету

класифікацію» (далі – Наказ № 11) [10], Інструкції щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету, затвердженої наказом Міністерства фінансів України 12.03.2012 р. № 333 (далі – Інструкція № 333) [11].

Видатки державного бюджету на освіту поділяються на види залежно від різних характеристик та підходів. Якісна характеристика дозволяє встановити економічну природу видатків, функціональним призначенням, державними програмами, бюджетами, фондами бюджетів, рівнями розпорядників або одержувачів бюджетних коштів та іншими ознаками.

За економічною природою видатки сфери освіти класифікуються за сутністю платежу на поточні та капітальні видатки, а в середині кожної з цих груп представлений поділ на види за призначенням: оплату праці, комунальні послуги, на придбання товарів та послуг, придбання основних засобів, капітальні ремонти та інші видатки. Функціональне призначення видатків свідчить на виконання яких функцій держави вони спрямовуються. Так в середині освітньої функції видатки спрямовуються на фінансування різних рівнів освіти: дошкільна, середня, професійно-технічна, вища. Кожен рівень бюджету класифікується за фондами, за рахунок яких здійснюються видатки: загальний та спеціальний (включає власні надходження бюджетних установ).

Видатками розвитку є видатки бюджетів на фінансове забезпечення наукової, інвестиційної та інноваційної діяльності установ та організацій, навчальних закладів. Натомість видатками споживання є та частина видатків бюджетів, які забезпечують поточне функціонування установ та організацій, а також інші видатки, не віднесені до видатків розвитку та нерозподілених видатків.

Також видатки можуть бути залежно від взятих бюджетних зобов'язань поточними (ті які здійснюють протягом одного бюджетного періоду) та довгостроковими (які заплановані на здійснення протягом більше ніж одного бюджетного року).

Стисло класифікація видатків на освіту представлена на рисунку 1.2.

Рис. 1.2. Класифікація видатків державного бюджету на освіту*

*Джерело: складено автором на підставі даних [7; 10; 11; 12].

Як видно з рисунку, класифікація видатків державного бюджету на освіту переважно представлена поділом на їх види за ознаками, визначеними бюджетною класифікацією видатків.

Класифікація бюджетних видатків необхідна для того щоб забезпечувати єдиний підхід до аналізу за напрямками витрачання коштів. Такий аналіз є важливим як на етапі планування, так і під час здійснення видатків та складання звітності. Це дозволяє контролювати видатки в у різних розрізах та оперативно приймати рішення щодо необхідності оптимізації видатків.

Однією із класифікацій, яка застосовується для оцінки напрямів та обсягів видатків конкретної функції, наприклад освіти, є економічна класифікація, яка свідчить за якими економічними характеристиками розподіляються кошти, які напрями є більш пріоритетними у фінансуванні, а які – менше.

Якщо наприклад відомо, що фінансування здійснюється переважно не на розвиток, а на утримання закладу освіти, або занадто високими видатки є на придбання основних засобів, які не слугують для розвитку навчального процесу, то зрозуміло, що такі видатки необхідно скорочувати.

Водночас матеріальне забезпечення працівників освіти повинно бути достатнім для стимулювання вчителів працювати краще та підвищувати якість наданих послуг за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Крім цього на сьогодні деякі напрямки видатків у сфері освіти, які з'явилися з початком повномасштабного вторгнення: облаштування укриттів, інші видатки, спрямовані на посилення захисту навчального закладу та забезпечення умов для його функціонування у воєнний період.

Проаналізувати за напрямками, на які використовуються кошти конкретного напрямку освіти (дошкільна, середня, вища тощо) можна за допомогою співставлення видатків за функціями з обсягами видатків за економічною характеристикою (табл. 1.2).

**Співставлення видатків на освіту за функціями із обсягами видатків
за економічними характеристиками**

Код функціональної / код економічної класифікації видатків	0900 «Освіта»	0910 «Дошкі- льна освіта»	0920 «Загальн а середня освіта»	0930 «Профе- сійна (профе- сійно- технічна) освіта»	Всього
2100 «Оплата праці і нарахування на заробітну плату»	*	*	*	*	*
2210 «Предмети, матеріали, обладнання та інвентар»	*	*	*	*	*
2230 «Продукти харчування»	*	*	*	*	*
2270 «Оплата комунальних послуг та енергоносіїв»	*	*	*	*	*
Всього	*	*	*	*	*

Примітка: * Сума видатків (тис. грн).

Джерело: складено автором.

Для здійснення аналізу видатків за вищенаведеною формою необхідно заповнити відповідними даними таблицю та проаналізувати на які саме економічні напрямки витрачаються кошти за певною функцією видатків.

Це вважається перехресною класифікацією видатків, адже вона показує обсяги видатків за конкретною економічною характеристикою для кожного рівня освіти за функціональною класифікацією, тобто за її рівнями. Така інформація

дасть можливість головним розпорядникам бюджетних коштів та відповідальним виконавцям приймати рішення щодо доцільності спрямування видатків за тією чи іншою економічною характеристикою або стосовно необхідності їх перерозподілу між функціями чи економічними напрямками.

Аналіз видатків за перехресною класифікацією варто здійснювати якомога частіше: щоквартально та обов'язково щорічно, що допоможе при плануванні їх обсягів та напрямів на наступні бюджетні періоди враховувати результат витрачання бюджетних коштів за перехресною класифікацією.

Застосування класифікації даних щодо здійснених видатків на освіту за функціями (загальна освіта, дошкільна, вища тощо) у розрізі економічних характеристик видатків (заробітна плата, придбання товарів, комунальні послуги, тощо) допоможе відслідковувати обсяги коштів за кожним економічним спрямуванням та своєчасно запобігати їх витрачання на потреби, що не нагальними для воєнного періоду.

Висновки до розділу 1

Проведене дослідження теоретичних засад здійснення видатків державного бюджету України на освіту дало можливість зробити наступні висновки.

1. Дослідження теоретичних підходів дозволило розглянути різні погляди вчених до економічної сутності категорій «бюджетні видатки» та «видатки на освіту» і визначити суттєвий вплив ролі освітніх видатків на розвиток економіки країни, яка полягає у реалізації завдань держави. Доведено, що для забезпечення гідного рівня освіти населення необхідним є достатнє фінансування відповідних видатків.

2. Аналіз класифікації бюджетних видатків на освіту показав, що відповідно до бюджетної класифікації такі видатки поділяються за економічним спрямуванням, функціями відомствами, бюджетними програмами та іншими

ознаками. Найбільш поширеною є класифікація за економічними характеристиками та функціями. Обґрунтовано, що ці дві класифікації можуть використовуватися для перехресного аналізу видатків на освіту, а саме: для отримання інформації про обсяги видатків за економічним призначенням для кожного рівня освіти: дошкільної, середньої, вищої тощо.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФІНАНСУВАННЯ ВИДАТКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

2.1. Нормативно-правове забезпечення бюджетних видатків на освіту

З метою з'ясування порядку здійснення бюджетних видатків на освіту варто дослідити нормативно-правову базу, якою регламентовано порядок фінансування сфери освіти. Адже досить часто суперечливі вимоги законодавства, а саме невідповідність норм одного нормативно-правового документу до іншого, колізії та інші неточності, які призводять до неоднозначного трактування нормативної бази головними розпорядниками бюджетних коштів та контролюючими органами.

Детальний огляд правових засад бюджетування освіти на місцевому рівні в Україні здійснили у своїй праці Л. Борисенко, Я. Герчинський, Л. Гриневич, М. Олін, І. Островський, та П. Хобзей, які проаналізували вимоги законодавчої бази у освітній сфері до фінансування видатків [13 с. 113].

У контексті законодавчих змін у освітній сфері основні тенденції фінансування видатків бюджету на вищу освіту в Україні вивчала В. Глухова, яка знайшла прогалини та колізії в частині фінансування освітніх закладів за рахунок субвенції з бюджету та пропонувала узгодити положення нормативної бази щоб не допустити фінансування приватних закладів вищої освіти за рахунок освітньої субвенції з державного бюджету [14].

Визначене статтею 53 Конституцією України [15] право громадян на безкоштовну дошкільну, обов'язкову повну загальну середню, професійно-технічну, вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах, яке гарантовано державою, реалізується шляхом фінансування напрямів освіти відповідно до вимог БКУ [7] та законодавства про Державний бюджет України на відповідний рік.

На сьогодні тенденцією у сфері освіти є зміна підходів до фінансування та здійснення видатків з метою підвищення фінансової незалежності закладів освіти. Нормативно-правову базу, яка регулює питання щодо фінансування та здійснення видатків у сфері освіти можна представити наступним переліком (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Перелік законодавчих та нормативно-правових документів, що регулюють здійснення бюджетних видатків у сфері освіти*

№ з/п	Найменування	Основні положення
1	Конституція України	Гарантування прав і свобод людини на безкоштовну освіту
2	Бюджетний кодекс України	Розподіл напрямів видатків між бюджетами, за рахунок яких вони здійснюються
3	Закон України «Про освіту»	Загальні умови фінансування закладів, установ і організацій системи освіти, видатки яких здійснюються за рахунок бюджетних коштів. Встановлення розміру асигнувань (7%) від ВВП, який держава забезпечує на освіту за рахунок бюджетних коштів
4	Закон України «Про повну загальну середню освіту»	Умови фінансування на умовах надання освітньої субвенції та інших трансфертів з бюджетів
5	Закон України «Про вищу освіту»	Умови фінансування державних закладів вищої освіти, що здійснюється за рахунок бюджетних коштів на умовах державного замовлення
6	Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту»	Умови фінансування професійної підготовки кваліфікованих робітників, соціальний захист здобувачів освіти та педагогічних працівників за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів

*Джерело: складено на підставі даних [15; 7; 16; 17; 18; 19].

Як видно з таблиці, у кожному нормативному документі прописано умови фінансування різних рівнів освіти. У статті 9 Закону України «Про повну загальну середню освіту» [17] зазначено, що фінансування закладів освіти за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів повинно здійснюватися в обсязі, «достатньому для виконання державних стандартів та ліцензійних умов».

Для комунальних закладів освіти за рахунок коштів державного бюджету здійснюється надання освітньої субвенції, яка спрямовується на оплату праці педагогічних працівників із відповідними нарахуваннями.

У приватних закладах загальної середньої освіти навчання є платним, а розмір цієї оплати наразі не підпадає під державне регулювання і тому визначається на договірних умовах між сторонами.

Проте частиною 10 статті 78 Закону України «Про освіту» [16], яка набула чинності з 01.01.2019 року визначено, що держава фінансує отримання загальної середньої освіти у «приватному або корпоративному закладі освіти (заснованому кількома суб'єктами різних форм власності на засадах державно-приватного партнерства)», що має ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері загальної середньої освіти за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Таким чином заклад освіти приватної форми власності отримує бюджетні кошти у розмірі, що дорівнює фінансового нормативу бюджетної забезпеченості одного учня. При цьому розмір плати за навчання у приватних і корпоративних закладах освіти мав би відповідати розміру, якому дорівнює фінансовий норматив бюджетної забезпеченості, тобто не перевищувати розмір фінансових витрат, які спрямовуються на фінансування навчання одного учня в державного або комунального закладу. Оплата ж освітніх послуг у приватних закладах середньої освіти повинна була дорівнювати вартості додаткових послуг (охорона, додаткові заняття, підвезення учнів до школи), для надання яких витрачено кошти, що перевищують норматив бюджетної забезпеченості, отриманий із державного

бюджету. Це що стосується справедливої вартості послуг у приватних навчальних закладах.

Крім цього, державне фінансування для приватних навчальних закладів теж має відповідати принципу справедливості. Якщо заклад є приватної форми власності, то його фінансуватися його витрати повинні із власного фонду цього закладу, а державна фінансова підтримка надаватися лише в окремих випадках.

Для цього необхідним є внесення змін до Закону України «Про повну загальну середню освіту» в частині визначення умов фінансування приватних навчальних закладів, які передбачатимуть фінансування видатків таких закладів за рахунок власного фонду (приватного суб'єкту діяльності). Водночас необхідно унормувати можливість надання державної фінансової підтримки приватних навчальних закладів, але лише у разі проведення для учнів заходів, передбачених державними програмами.

Фінансово-господарська діяльність закладів середньої освіти здійснюється на основі кошторису видатків, яким затверджено бюджетні призначення.

Статтею 2 Бюджетного кодексу України визначено, кошторисом є «основний плановий фінансовий документ бюджетної установи, яким на бюджетний період встановлюються повноваження щодо отримання надходжень і розподіл бюджетних асигнувань на взяття бюджетних зобов'язань та здійснення платежів» для того що бюджетна установа здійснювала свої функції та забезпечувала досягнення результатів, які визначені відповідно до бюджетних призначень.

Державні, комунальні заклади середньої освіти мають права надавати платні освітні та інші послуги відповідно до переліку, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 року № 796 «Про затвердження Переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної та комунальної форми власності» [20]. Керівник таких закладів визначають перелік

освітніх та інших послуг, що надаються закладом на платній основі. Однак державні і комунальні заклади не мають права надавати платні освітні послуги, результатом яких стане отримання учнями компетентностей, які визначені державними стандартами. Крім того, у закладі загальної освіти платні освітні й інші послуги учні та їхні батьки отримують виключно на добровільних засадах.

Одним із джерел фінансування закладів загальної середньої освіти є благодійна допомога, надання якої передбачено Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [21]. У випадках якщо благодійні організації фактично утворюються при закладах освіти і тими, хто здійснює внески є батьки учнів, необхідно звернути увагу на норму частини третьої статті 16 зазначеного Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [21], яка передбачає благодійна організація може використовувати до 20% отриманих коштів на власні адміністративні витрати (заробітна плата працівників, комунальні послуги, оренда тощо). Це означає, що обсяг зібраних із благодійних внесків коштів можуть не надійти на потреби освітнього закладу.

Щоб уникнути такого варто для зарахування благодійних внесків закладу середньої освіти відкрити рахунок в органі Державної казначейської служби України, на якій будуть спрямовуватися благодійні кошти. Відповідно витратити ці кошти можна буде лише на потреби закладу освіти.

Регулювання порядку використання коштів державного бюджету на освіту визначається статтею 87 БКУ у розрізі функціонального призначення.

Отже, проаналізовані норми законодавства, що регулюють питання фінансування закладів освіти та здійснення видатків, показують, що вдосконалення законодавства у цій сфері необхідно сфокусувати на формуванні засад та передумов для зміцнення фінансової незалежності закладів середньої освіти, регулюванні умов для фінансування з державного бюджету приватних закладів освіти та використання коштів благодійних внесків в інтересах закладу

освіту. При використанні бюджетних коштів важливим є забезпечення прозорості та посилення контролю за використанням коштів.

2.2 Аналіз складу та стану фінансування видатків на освіту

Для з'ясування здійснення видатків державного бюджету на освіту необхідно проаналізувати їх структуру, в тому числі у обсязі загальних видатків, а також стану фінансування сфери освіти. Дослідженню цього питання приділяли увагу науковці за різними напрямками.

Так, У. Ватаманюк-Зелінська та В. Нурієва розглядали стан фінансового забезпечення бюджетних видатків на освіту та обґрунтували причини неповного виконання планових показників видатків на освіту [22, с. 127]. Автори запропонували з метою покращення ситуації у освітній сфері впроваджувати реформи щодо децентралізації та розвитку Нової української школи [22, с. 127]

Питання щодо фінансування напрямків освіти досліджувалось багатьма науковцями. Так, наприклад, особливості фінансування закладів вищої освіти в контексті зарубіжного досвіду розглянув В. Усик [23, с. 60], який проаналізував фінансове забезпечення окремих складових освіти, наголосив на слабкому рівні співпраці між бізнесом та вищою освітою, а також запропонував розробити механізм приватного фінансування.

Теоретико-методичні засади та проблеми фінансування закладів загальної середньої освіти України досліджувала В. Лойко [24, с. 68], яка обґрунтувала доцільність вдосконалення механізму фінансування закладів загальної середньої освіти з використанням зарубіжного досвіду, зокрема, шляхом впровадження фінансових відносин на принципах концепції субсидарності.

Вчені С. Ганзюк та О. Брежнева-Єрмоленко [25, с. 59] розглянули стан фінансування закладів освіти в Україні за різними напрямками системи освіти (дошкільна, повна загальна середня, професійна (професійно-технічна), вища,

післядипломна) та запропонували напрями вдосконалення фінансового забезпечення та розвитку закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Більш пріоритетними напрямками для фінансування є загальна середня та вища освіта. Структуру видатків на освіту в динаміці за роками наведено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Структура видатків на освіту державного бюджету за 2021–2023 роки

Найменування показника	2021		2022		2023	
	Обсяг коштів, млн грн	Відсоток, %	Обсяг коштів, млн грн	Відсоток, %	Обсяг коштів, млн грн	Відсоток, %
Дошкільна освіта	48599,6	15,5	40708,5	14,0	45281,2	14,7
Загальна середня освіта	149990,9	47,9	145299,4	50,0	150257,5	48,7
<i>Загальноосвітні навчальні заклади</i>	140149,7	93,4	136517,8	94,0	141405,4	94,1
<i>Загальноосвітні спеціалізовані та спеціальні школи-інтернати</i>	9841,2	6,6	8781,6	6,0	8852,1	5,9
Професійно-технічна освіта	14180,3	4,5	15500,4	5,3	16220,9	5,3
Фахова перед вища та вища освіта	64843,5	20,7	60737,4	20,9	61441,3	19,9
Післядипломна освіта	1833,8	0,6	1199,5	0,4	1283,4	0,4
Позашкільна освіта та заходи із позашкільної роботи з дітьми	14068,1	4,5	12954,4	4,5	13597,1	4,4
Програми матеріального забезпечення навчальних закладів	680,5	0,2	93,3	0,0	1413,3	0,5
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері освіти	1746,9	0,6	1218,2	0,4	1640,2	0,5
Інші заклади та заходи у сфері освіти	16921,2	5,4	13047,3	4,5	17504,1	5,7
Всього:	312864,8		290758,4		308639	

*Джерело: складено на основі даних [26].

Як видно з таблиці, протягом 2011–2023 років частина видатків на загальну середню освіту у загальній їх сумі збільшилась на 5,5% (з 42,4% до 47,9%), а на вищу та професійно-технічну освіту зменшилась на 7,6% та 1,4% відповідно. Серед закладів вищої освіти близько 77% видатків належить закладам III і IV рівнів акредитації.

Стосовно здобувачів освіти, то варто відзначити, що протягом 2014–2021 років спостерігалось зменшення їх кількості, особливо учнів дошкільної освіти, здобувачів професійно-технічної та вищої освіти. Однак, не зважаючи на зниження кількості здобувачів, обсяги фінансування по всіх напрямках видатків продовжували зростати. Співставлення тенденції кількості слухачів та обсягів бюджетних видатків можна розглянути на прикладі вищої освіти (рис. 2.1).

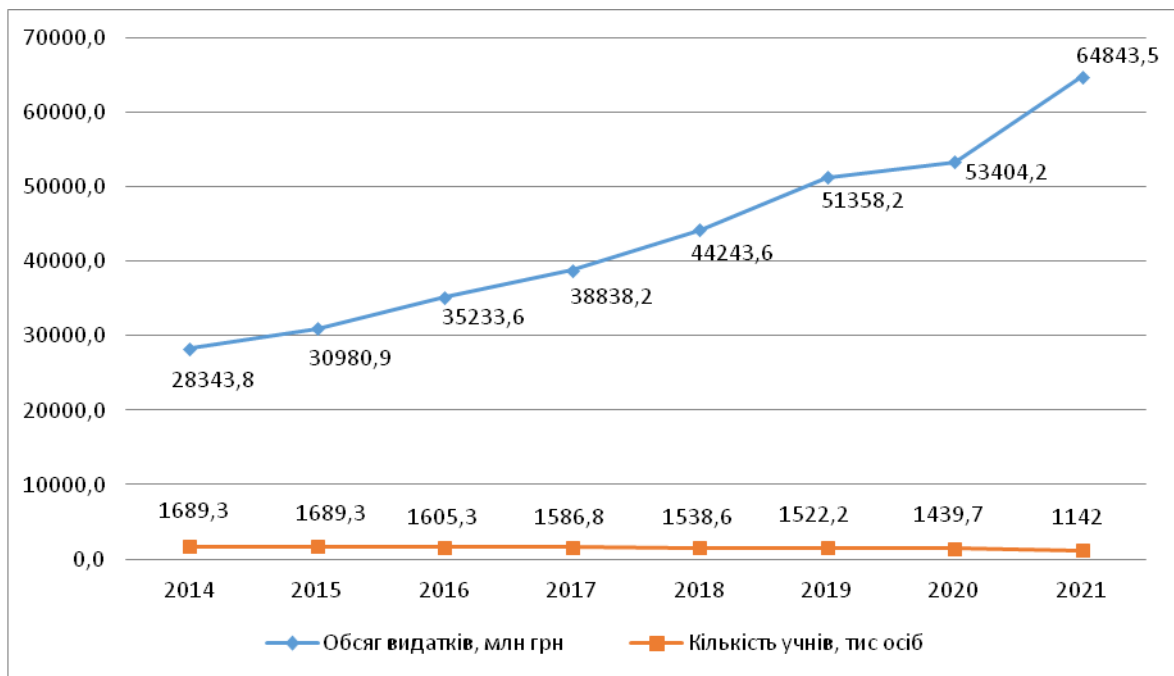

Рис. 2.1. Динаміка кількості здобувачів та обсягу видатків на вищу освіту в Україні за 2014–2021 роки

Джерело: складено на основі даних [27; 28].

Як видно з рисунку, поступове зменшення кількості учнів у вищих навчальних закладах не стали підставою для уповільнення зростання видатків за

цим напрямом, а у 2021 році відбулося стрімке їх збільшення – на 21%, хоча кількість слухачів в цей же період зменшилась на 20,6%.

Видатки на освіту за економічною класифікацією можна проаналізувати за даними кошторису закладу загальної середньої освіти (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Видатків закладу загальної середньої освіти Тернопільської області за 2023 рік за економічною класифікацією

КЕКВ	Найменування напрямку видатків	Сума, тис грн	Структура, %
2000	Поточні видатки	37706124,16	99,1
2111	Заробітна плата (державна субвенція)	15346176,91	40,7
2111	Заробітна плата (місцевий бюджет)	2512759,59	6,7
2120	Нарахування на оплату праці (державна субвенція)	3339486,71	8,9
2120	Нарахування на оплату праці (місцевий бюджет)	577934,58	1,5
2210	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар	881205,93	2,3
2210	Продукти харчування	2532990,83	6,7
2210	Оплата послуг (крім комунальних) (оплата послуг зв'язку, доступу до мережі Інтернет, поточний ремонт приміщень, дезінфекційна обробка)	3985235,40	10,6
2271	Оплата теплопостачання	4429036,16	11,7
2272	Оплата водопостачання та водовідведення	3100325,31	8,2
2273	Оплата електроенергії	920953,74	2,4
2800	Інші поточні видатки (податки, збори, виконання судових рішень тощо)	80019,00	0,2
3000	Капітальні видатки	358440,00	0,9
3110	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування	88440,00	24,7
3130	Капітальний ремонт	270000,00	75,3
	Загальна сума видатків	38064564,16	100

Джерело: складено автором на підставі даних [29].

Як видно з таблиці, більша частина коштів освітнього закладу (99,1%) витрачається на поточні потреби, а лише 0,1% спрямовується на капітальні видатки. У структурі поточних видатків переважна частина витрачається на оплату праці (57,8%), оплату комунальних послуг (22,3%) та інші потреби (19,9%). Це свідчить про те, що заклади загальної середньої освіти більше витрачають коштів на утримання працівників та приміщень, ніж спрямовують їх на розвиток, придбання предметів довгострокового користування.

Водночас сучасний стан закладів освіти, особливо у сільських місцевостях потребують значного обсягу фінансування, оскільки їм необхідно підвищувати рівень якості послуг та доступності, які не повинні бути нижчими ніж у міських закладах.

Слід також зазначити, що видатки за КЕКВ 2281 «Дослідження і розробки, окремі заходи розвитку по реалізації державних (регіональних) програм» у переважній більшості закладів освіти взагалі не плануються, що показує відсутність інтересу органів влади та місцевого самоврядування у проведенні досліджень, здатних виявити пріоритетні напрямки розвитку сфери освіти.

Для аналізу середніх показників видатків за економічними напрямками по сфері освіти варто взяти до уваги дані кошторису видатків окремих освітніх закладів різних рівнів (за кодами функціональної класифікації) (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Обсяги видатків на освіту за функціями та економічними характеристиками закладів освіти Тернопільської області за 2023 рік

(тис грн)

Код функціональної / код економічної класифікації видатків	Заклад середньої освіти (Школа)	Заклад проф. тех.-освіти	Вищий навчальний заклад	Всього	Відсоток, %
2100 «Оплата праці і нарахування на заробітну плату»	3765	2564,2	18389,1	24718,3	86,1

2210 «Предмети, матеріали, обладнання та інвентар»	47,5	61,3	463,3	572,1	2,0
2240 «Оплата послуг (крім комунальних)»	20,3	35,8	184,7	240,8	0,8
2270 «Оплата комунальних послуг та енергоносіїв»	175,3	269,3	2368,2	2812,8	9,8
3110 «Придбання обладнання і предметів довгострокового користування»	34,6	41,2	214,1	289,9	1,0
Код 3130 «Капітальний ремонт»	-	12,3	67,4	79,7	0,3
Всього	4042,7	2984,1	21686,8	28713,6	-

Джерело: складено автором на підставі даних [29].

Середні показники, отримані з даних закладів освіти різного рівня, свідчать, що близько 86% видатків установ спрямовуються на оплату праці працівників, 10% - на оплату комунальних послуг, тобто поточні видатки. Капітальні видатки обраних для аналізу закладів освіти не перевищують 2%. Це свідчить про перевагу у загальному обсязі видатків споживання над видатками розвитку.

Військова агресія країни-терориста проти України загальмувала економічний зріст та діяльність за всіма напрямками, що призвело до зменшення фінансування за багатьма напрямками з метою посилення фінансової підтримки оборонної здатності України. Під час воєнного періоду відбулося значне зменшення фінансування розвитку освіти і науки (табл. 2.5).

Як видно з таблиці, загальний обсяг видатків на Міністерство освіти і науки України у 2023 році зменшено на 7% переважно за рахунок зменшення освітньої субвенції та видатків на підготовку кадрів закладами вищої та фахової передвищої освіти. Однак з'явилися дві нові субвенції: на облаштування сховищ у школах та

на шкільні автобуси (адже багато шкільного транспорту відправлено на потреби для військових).

Таблиця 2.5

**Фінансування видатків Міністерства освіти і науки України
у 2021–2023 роках**

(млрд грн)

Найменування показника	2021	2022	2022 (після секвестру)	2023
1. Загальний обсяг видатків, в тому числі:	139,3	153,7	131,0	122,1
1.1. Освітня субвенція, з них	103,7	112,9	97,7	90,3
- облаштування безпечних умов у школах	-	-	-	1,5
- придбання шкільних автобусів	-	-	-	1,0
1.2. Державні видатки, в тому числі:	35,5	40,9	33,3	31,8
- підготовка кадрів закладами вищої та фахової передвищої освіти	25,6	27,8	25,0	22,5
- забезпечення діяльності науково-дослідних установ, грантової підтримки, експериментальних досліджень	2,2	2,5	1,5	2,0

*Джерело: складено на основі даних [30].

Загалом, фінансування сфери освіти на 2023 рік порівняно з 2022 роком скоротилося на 17% [30]. Скорочення видатків на освіту переважно обґрунтовується виїздом великої кількості учнів за кордон та переведенням їх на дистанційне навчання. Так, на початок навчального 2022-2023 року за кордоном перебувало 500 тис дітей, а 3,9 млн дітей навчалися в Україні. Програму, передбачену для фінансування підручників, також скоротили з 1,5 млрд грн до 813 млн грн [30].

Однак, не зважаючи на складні для освітнього процесу умови воєнного стану, Уряду слід більше приділяти уваги фінансуванню реформування системи освіти, зокрема:

- 1) підвищенню зацікавленості навчальним процесом та якості освіти;

2) збільшенню заробітних плат працівникам освіти та підвищенню їх кваліфікації;

3) забезпеченню закладів освіти необхідними для навчального процесу матеріалами та обладнанням.

При розподілі видатків надання переваги вищезазначеним напрямам підвищить привабливість для учнів та здобувачів освіти та підсилить конкурентні переваги українських закладів освіти на міжнародному рівні.

2.3. Зарубіжний досвід спрямування бюджетних коштів на освіту

Світові тенденції економічного розвитку свідчать про необхідність пошуку нових підходів до фінансування освіти населення, наукових досліджень та створення потужного інтелектуального капіталу країн. Ефективність освітньої системи кожної держави має велику залежність від обсягів її фінансування. В різних країнах обсяг державної фінансової підтримки освітньо-наукової галузі у валовому внутрішньому продукті (далі – ВВП) країни значно різниться. Здійснюючи з 2014 року реформи в освітній галузі, Україна, перебуваючи на шляху євроінтеграції, запозичує цінний досвід європейських країн. Отже, важливим є поглиблення аналізу показників бюджетних видатків на освіту у зарубіжних країнах з метою запозичення кращих практик та застосування їх в Україні.

Зарубіжний досвід фінансування освітньої галузі вивчала С. Сас, яка здійснила аналіз зарубіжних підходів до фінансування вищої освіти і науки на підставі досвіду Республіки Польща [31, с. 153]. Науковиця наголошує, що позитивну динаміку фінансових показників Польщі варто враховувати українському уряду в процесі євроінтеграційної політики [31, с. 153].

Переваги та недоліки результат-орієнтованого фінансування та ключові засади ефективного розподілу й використання державних коштів у сфері вищої освіти на практиці країн Європейського союзу (далі – ЄС) вивчала Н. Федірко, яка підкреслювала, що раціональність використання бюджетних коштів на освіту досягається через «впровадження підходу щодо їх розподілу, що базується на параметрах ефективності функціонування навчальних закладів» [32, с. 60].

Фіскальну віддачу від інвестицій у вищу освіту досліджувала Н. Назукова [33, с. 128] та наголошувала, що реформування фінансування освіти в Україні має передбачати зміну пропорцій державних та приватних коштів у загальному обсязі фінансування вищої освіти.

Оцінку державних витрат на освіту здійснювала Р. Халаскова, акцентуючи увагу на відмінностях в європейських країнах, які проявилися на обсязі державних витрат на дошкільну та початкову освіту у Румунії, Болгарії та Литві, що мають найнижчий обсяг державних витрат порівняно з Данією та Швецією, де обсяг державних витрат є найвищим [34, с. 1883].

Фінансування всіх рівнів освіти в країні має бути достатнім щоб максимально забезпечувати потреби населення. Кризовий стан економіки багатьох країн, який посилювався з початком пандемії коронавірусу починаючи з 2020 року, а потім воєнними діями в Україні, призвів до скорочення бюджетних видатків за багатьма напрямками.

Для того щоб мати загальне уявлення про фінансування освіти у зарубіжних країнах та порівняти з українською практикою слід проаналізувати обсяги бюджетних, які спрямовуються на освіту, в різних країнах (рис. 2.2).

Дані рисунку свідчать, що в Україні рівень видатків на освіту у загальній їх сумі є більш ніж у 2 рази нижчим ніж в країнах ЄС. Протягом аналізованого періоду частина видатків на освіту в ЄС залишалася майже незмінною, проте мала незначну тенденцію до зменшення протягом 2020–2021 років.

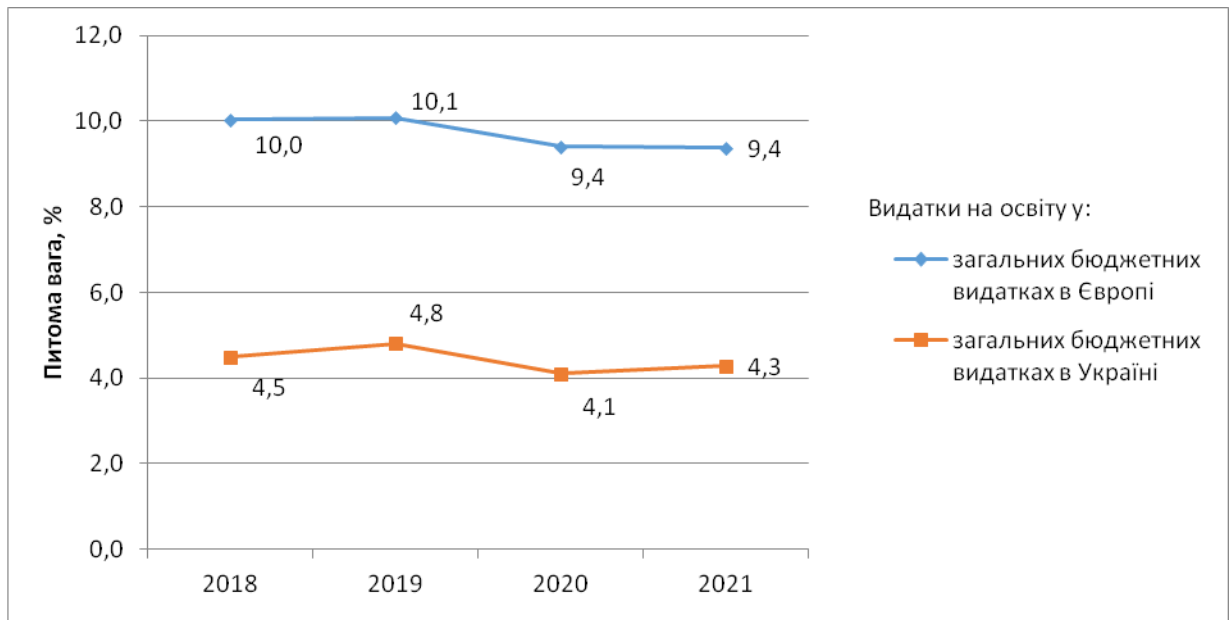

Рис. 2.2. Динаміка питомої ваги видатків на освіту у загальному їх обсязі в країнах Європи та Україні у 2018–2021 рр.*

*Джерело: складено автором на основі даних [35; 36].

Якщо досліджувати окремо за країнами, то найвища частина державних витрат на освіту в загальних державних видатках в Естонії (15,5%) та Латвії (15,0%), водночас менше 10% загальних державних видатків спрямовується на освіту в: Італії (8,0%), Греції (8,3%), Франції та Іспанії (по 9,5%), Німеччині (9,6%), Австрії (9,8%) та Словаччині (9,9%).

Показником рівня бюджетних видатків на освіту також є їх питома вага у ВВП. Порівняння даних між країнами даних щодо частки видатків на освіту у ВВП свідчить про деякі розбіжності. Так, у 2020 році в країнах ЄС в середньому витрачалося на освіту 4,8% ВВП, зокрема, найменше – в Ірландії (3,1%), Сербії (3,62%), Румунії (3,69%). А найбільше – в Данії (6,68%), Естонії (6,58%), Бельгії (6,71%) та Швеції (7,17%). Також слід відмітити, що порівняно з 2019 роком відсоток видатків на освіту у ВВП збільшився в середньому на 1,5 в. п. [36], що переважно пов'язано із закупівлею навчальними закладами обладнання для

дистанційного навчання. Відбувалося фінансування проектів цифровізації, а також оплата додаткового навчання вчителів, витрати на консультації та допомогу учням та доплати педагогам.

Нормами Закону України «Про освіту» визначено, що видатки на сферу освіти не повинні бути меншими ніж 7% від ВВП [16]. В Україні видатки на дошкільну та загальну середню освіту фінансуються переважно з місцевих бюджетів, а на вищу – з державного бюджету. Загальна питома вага видатків на освіту зведеного бюджету складає 5,4% у ВВП, в тому числі видатки державного бюджету – 1,3%, а місцевих – 4,1% [27].

В країнах Європи на середню освіту спрямовується 38,7% загальної суми видатків на освіту, на дошкільну та початкову – 33,4%, на вищу – 16,2%, на іншу 11,7% [37]. Натомість в Україні на загальну середню освіту спрямовується майже 48%, на вищу освіту – 21%, дошкільну – 15,5%, професійно-технічну – 4,5%, іншу – 11% [27].

Видатки на освіту можна також проаналізувати за економічною сутністю їх напрямів (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Структура видатків на освіту *

(%)

Найменування показника	Країни ЄС	Україна
Поточні видатки:		
- утримання педагогічного персоналу	64	46,4
- витрати на придбання товарів і послуг, необхідних для надання освітніх послуг	14	47
- соціальні виплати	7	0,2
- інші поточні трансферти	7	0,3
Капітальні видатки:		
- нагромадження капіталу	8	6,1
Разом	100	100

*Джерело: складено автором на основі даних [37; 38].

Як видно з даних таблиці, в країнах ЄС, порівняно з Україною, значно більша частина (на 17,6%) спрямовується на утримання персоналу, однак видатки на придбання товарів і послуг в країнах ЄС становлять майже на 30% менше ніж в Україні. Частка капітальних видатків в країнах ЄС на 2% вище ніж в Україні.

Дослідження зарубіжного досвіду спрямування бюджетних коштів на освіту свідчить про надання їх більшої переваги у загальній їх сумі в країнах Європи, ніж в Україні. З точки зору економічної характеристики спрямування видатків, то основна увага акцентується на фінансовій підтримці персоналу. На капітальні видатки також спрямовується більше коштів.

Вивчаючи зарубіжний досвід слід відзначити, що в країнах ЄС підтримка держави для здобувачів освіти є значною.

Державне фінансування освіти в Німеччині доступне через Федеральний закон про допомогу в навчанні (Bundesausbildungsförderungsgesetz – BAFöG). Будь-хто, хто має статус резидента Німеччини віком до 30 років (або 35 для ступенів магістра), і не може покрити свої витрати на навчання, може подати заявку через місцевий орган освіти. Фінансування доступне лише для навчання після 10 класу школи і вище в загальноосвітніх школах, вищих професійних училищах та університетах [39].

Суми, на які надається допомога, відрізняються залежно від індивідуальних ситуацій, але зазвичай половину надають як грант, а половину – як безпроцентну позику, поточна вартість якої становить від 247 до 694 євро на місяць. Право на участь залежить від доходу, враховуючи фінансове становище членів сім'ї, якщо ви проживаєте з ними.

Існує також деяке приватне фінансування, доступне у формі стипендій. Однак конкурс на них високий, і вони здебільшого призначені для навчання після обов'язкового навчання. Багато окремих приватних і міжнародних шкіл пропонують обмежені стипендії для тих, хто відповідає критеріям.

Такі дані дають підстави стверджувати про необхідність збільшення державної підтримки розвитку освітніх послуг в Україні, покращення їх якості та забезпечення гідної оплати праці вихователів, вчителів та викладачів. Це дозволить національній системі освіти вийти на єдиний рівень з країнами Європи та залучати в майбутньому іноземні інвестиції.

Висновки до розділу 2

За результатами аналізу фінансування видатків закладів освіти зроблено наступні висновки.

1. Нормативно-правове забезпечення, яким регулюється фінансування та здійснення видатків у сфері освіти, чітко визначає джерела фінансування та основні умови. Проте існують окремі норми, які варто уточнити або удосконалити. Підкреслено, що законодавство у сфері освіти потребує фокусування на формуванні засад та передумов для зміцнення фінансової незалежності закладів середньої освіти, регулюванні умов для фінансування з державного бюджету приватних закладів освіти та використання коштів благодійних внесків в інтересах закладу освіти.

2. Аналіз стану здійснення видатків та фінансування освітньої сфери засвідчив, що кошти закладів освіти переважно спрямовуються на утримання закладу, а на розвиток витрачається незначна частина. При прийнятті рішення щодо напрямів фінансування необхідно більше спрямовувати кошти на заходи, що сприятимуть зацікавленості навчальним процесом учнів та підвищенню матеріально-технічного забезпечення закладів освіти.

3. Вивчення зарубіжного досвіду щодо здійснення бюджетних видатків на освіту та фінансування цієї сфери показало, що державна підтримка сфери освіти в країнах Європи є значно більшою ніж в Україні. Тому наголошено на

необхідності збільшувати державну підтримку розвитку освітніх послуг в Україні, покращення їх якості та забезпечення гідної оплати праці вихователів, вчителів та викладачів, що сприятиме удосконаленню національної системи освіти та залученню іноземних інвестицій.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИДАТКІВ НА ОСВІТУ

3.1. Проблема визначення пріоритетів для здійснення видатків на освіту

Система освіти останнім часом перебуває у стадії реформування, спрямованого на покращення якості освіти, підвищення доступності, збільшення фінансової достатності та матеріально-технічного забезпечення та інших напрямів удосконалення. Однак залишається ще достатньо проблемних питань, які потребують вирішення.

Досліджуючи механізм фінансування закладів загальної середньої освіти в під час проведення реформ у цій сфері В. Лойко зазначає, що діючий освіти потребує вдосконалення в частині визначення обсягів коштів, що спрямовуються на кожний заклад; порядку планування та розрахунку коштів, що виділяються закладам на плановий період, а також покращення системи управління цими коштами [40, с. 75].

Системні недоліки при плануванні видатків Державного бюджету в Україні на вищу освіту розкрили О. Кириленко та Б. Малиняк, які наголосили, що такі недоліки полягають у відсутності перспективного бюджетного планування, невідповідності поточного планування видатків із середньостроковим, а також формальному ставленні до визначення цілей, напрямів та результативних показників при застосуванні програмно-цільового методу [41, 160]. Автори наголосили, що визначення потреби у коштах головними розпорядниками у сфері освіти відбувається з недостатньою прозорістю та активної взаємодії між відповідальними органами влади.

Планування та спрямування коштів Державного бюджету України на освіту повинно здійснюватися з максимальною раціональністю та витратитися лише на ті цілі, які є нагальними або ж досягнення яких забезпечить підвищення якості освіти та рівень задоволення потреб населення в освітніх послугах.

Не зважаючи на постійні реформи у освітній галузі, все ще залишаються застарілими деякі підходи, застосування яких призводить до неефективного або ж надмірного витрачання бюджетних коштів.

Перш за все слід зазначити, що обсяги витрачених коштів у сфері освіти залежить від розгалуженості мережі освітніх закладів.

Формування мережі закладів освіти має спрямовуватися на забезпечення якісної та доступної освіти. Одним із проблемних питань при цьому є відсутність стратегічного бачення щодо визначення шляхів розвитку мережі закладів цієї сфери. Слід відзначити, що у багатьох громадах залишається відсутнім стратегічний документ, що передбачає яким чином повинен відбуватися розвиток мережі освітніх закладів. Досить часто навіть якщо стратегічний документ такий розроблено, то він має здебільшого декларативний характер, а підходи, що застосовувались для його розробки, є формальними, адже вони не містять детального аналізу соціально-економічної, демографічної ситуації у конкретній громаді та чіткого бачення яким має бути кінцевий результат використання бюджетних коштів.

Крім цього, в таких документах заходи описано досить узагальнено, без зазначення конкретного плану щодо оптимізації мережі освітніх закладів, а також строків, обсягів та джерел для їх фінансування.

Далі варто розглянути питання неефективної мережі закладів освіти за рівнями освіти (дошкільна, загальна середня, позашкільна, вища).

Стосовно мережі закладів дошкільної освіти, то частина громад не застосовують дієві заходи з метою створення додаткових місць у закладах

дошкільної освіти, або ж за наявності вільних місць не приймається жодних дій щодо скорочення витрат для цього закладу освіти.

Наприклад, переважно у районних та сільських освітніх закладах фактична наповнюваність відвідувачів може бути значно меншою ніж їх проєктна потужність. Однак керівництво закладу продовжує отримувати фінансування у повній мірі і втрачати бюджетні кошти.

При цьому в окремих випадках може спостерігатися порушення вимог частин 2 статті 3 Закону України «Про дошкільну освіту» [42], а саме: залишаються не залученими в обов’язкову дошкільну освіту близько 10%-36% дітей старшого дошкільного віку.

По закладах середньої освіти, то в окремих з них наповнюваність становила лише 20-40% від проєктної потужності, однак кошти на фінансування таких закладів виділяються та витрачаються залежно не від фактичної чисельності учнів, і від проєктної потужності. Крім цього, утримання закладів середньої освіти, які мають низьку наповнюваність призводять до зростання бюджетних видатків на утримання одного учня. Так, наприклад, середня вартість утримання одного учня у закладі освіти становила 33–45 тис. грн, в тому числі: найвища, де наповнюваність класів менше, – 62 тис. грн, а найнижча (з максимальною наповнюваністю класів) – 10 тис. грн на рік [43].

Перевіркою організації підвезення учнів до закладу освіти виявлено наступні порушення:

- відсутні або неналежним чином оформлені документи, якими затверджується порядок підвезення учнів та паспорти автобусних маршрутів;
- перевищення кількості дітей під час перевезення над кількістю сидячих місць у транспорті, а по де деяким маршрутам – кількість дітей набагато менше ніж кількість сидінь;
- окремі маршрути, якими добираються діти до школи, не передбачають здійснення підвезення шкільним транспортом;

- довготривалі, не продумані, неефективні автобусні маршрути.

Позашкільна освіта є важкодоступною для дітей сільської місцевості, де рівень охоплення дітей такою освітою складає 13–38%. При цьому середній показник по Україні становить близько 60% [43]. Слід зазначити, що цей відсоток значно знизився після початку повномасштабного вторгнення.

Окремою проблемою для сфери освіти є неефективне використання бюджетних коштів, які виділяються для її розвитку.

Так, зокрема, при проведенні аудиту використання коштів закладами освіти досить часто виявляються випадки перевитрат бюджетних коштів, закупівлі за завищеними цінами, встановлення керівництву закладів освіти завищених посадових окладів та інші випадки.

Наприклад, кошти, які батьки дітей у садочках щомісячно батьки перераховували за харчування, не в повному обсязі направлялися на придбання продуктів харчування, а частково витрачалися на розсуд керівництва на інші цілі. Непоодинокими випадками є необґрунтоване та без документального підтвердження підвищення цін за укладеними договором, що спричиняло надмірні витрати на визначені закладом потреби [44]. Часто виявляються порушення при закупівлі дидактичного матеріалу, меблів, навчальних засобів.

Також поширені випадки неправомірного нарахування керівництву освітніх закладів завищених посадових окладів та інших доплат, які не повинні встановлюватися та виплачуватися за рахунок бюджетних коштів.

Неефективне використання бюджетних коштів спостерігається у разі завищення вартості робіт з поточного та капітального ремонту закладів освіти, втрати боржника у зобов'язаннях через некваліфікованих працівників юридичних служб та пропущення терміну позовної давності.

Аудитом ефективності використання бюджетних коштів у закладах освіти міста Києва протягом 2022-2023 років було виявлено на понад 400 млн гривень

випадків неефективних витрат [45]. Безліч порушень спостерігається при виконанні договорів на будівництво або реконструкцію закладів освіти, адже ново заклади або реконструйовані так і залишаються не завершені до кінця, однак кошти сплачені та витрачені без очікуваного результату.

Так, 37 млн грн було оплачено для розроблення проєктної документації, призначеної для будівництва та реконструкції 15 закладів освіти. Однак фактично роботи не було розпочато, а після внесення у 2022-2023 роках відповідних змін до законодавства зазначені проєктні рішення потребували коригування, і як наслідок – додаткових фінансових витрат [45].

Значні видатки витрачаються на охорону та утримання приміщень будівель, які фактично не використовуються, а залишаються пустими тому що не є придатними для експлуатації.

Також основними проблемами, з якими доводиться стикатися в управлінні видатками на освіту, є наступні:

- неавтоматизований процес керування паперовими квитанціями: ручний метод керування витратами є дуже неефективним процесом. Необхідно зберігати квитанції, складати електронні таблиці, що містять відомості про постачальників, специфіку транзакцій і коди бюджету, а також прикріплювати квитанції до фізичної копії електронної таблиці;

- технічні та механічні помилки при введенні даних. Більшість навчальних закладів у всьому світі в своїй діяльності значною мірою покладаються на дані. Протягом багатьох років університети та школи використовували електронні таблиці, які вимагали ручного введення даних для керування цими даними. Однак керування такими великими даними є дуже ненадійним, оскільки це може призвести до неправильних даних, що вплине на загальні результати. Наприклад, введення «0» замість «9» може призвести до катастрофічних наслідків;

- шахрайські схеми з витратами: ручний, паперовий метод подання та затвердження витрат створює проблеми для запобігання шахрайським вимогам від

входу в систему або виявлення та відхилення адміністраторами. Ця вразливість становить значний ризик для установ, ставлячи під загрозу наявні та потенційні гранти та підриваючи довіру до них.

Описані вище проблеми у розпорядженні коштами у закладах освіти можна класифікувати та представити у наступному вигляді (рис. 3.1).

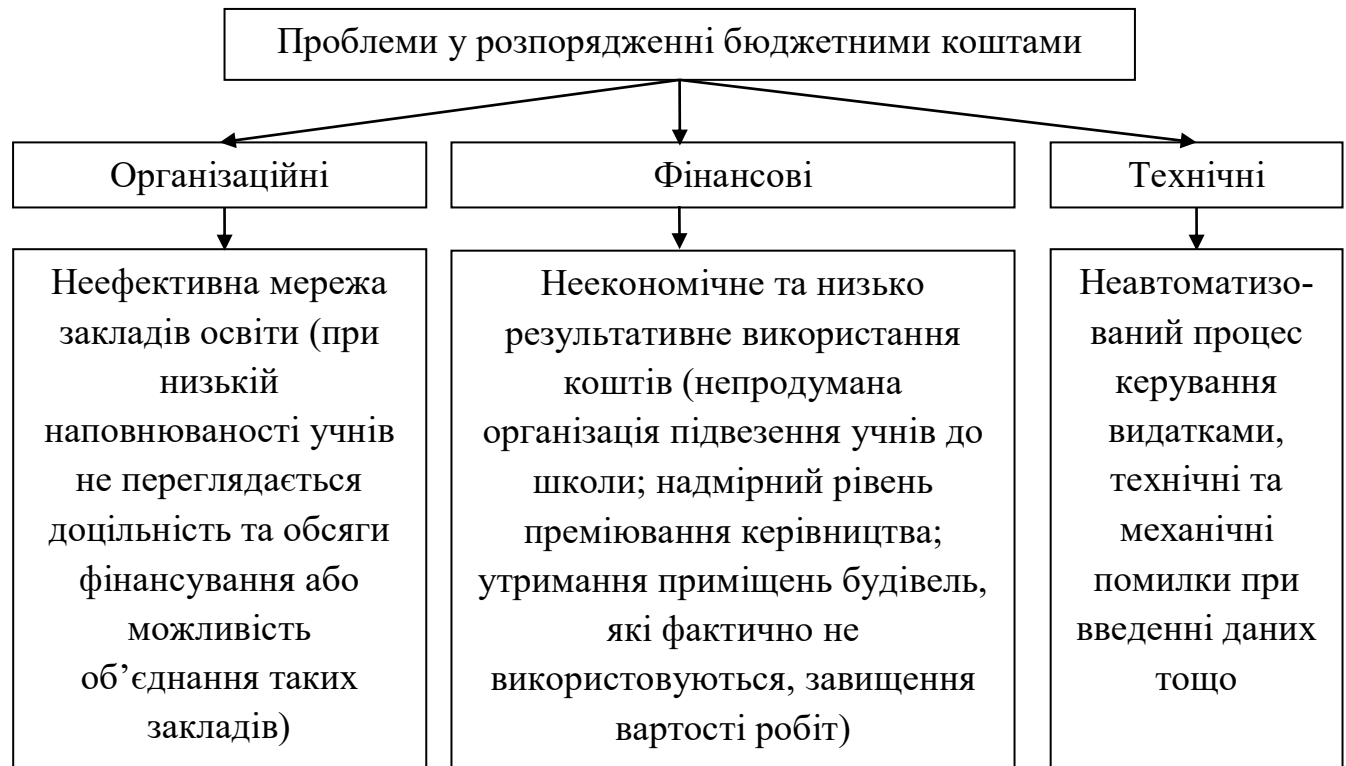

Рис. 3.1. Найпоширеніші проблеми у процесі розпорядження бюджетними коштами у закладах освіти*

*Джерело: складено автором.

Отже, описані вище випадки використання бюджетних коштів, призначених для забезпечення сфери освіти свідчать про неефективне визначення пріоритетів та організації процесу управління бюджетними коштами у закладах освіти, що стає перепорою на шляху для отримання бажаного результату та користі для суспільства від освітніх послуг.

3.2. Вектори оптимізації видатків Державного бюджету на освіту у воєнний період

Аналіз стану використання бюджетних коштів для закладів освіти та випадки неефективного їх спрямування дозволяють визначити напрями щодо оптимізації видатків.

Стосовно необхідності диверсифікації джерел фінансування зауважувала О. Тоцька, яка зазначала, що органи державної та місцевої влади повинні приділяти увагу порядку та обсягам фінансування сфери освіти та активно залучати кошти міжнародних організацій, благодійних фондів тощо, у тому числі на умовах співфінансування [8, с. 40]. Водночас автор підкреслює, що отримані фінансові ресурси можуть витрачатися на реконструкцію освітніх закладів, особливо після руйнувань за результатами бойових дій, підвищення безпеки освітнього середовища, облаштування укриттів, покращення умов для проведення занять та інше. Безумовним є підвищення ефективності використання залучених ресурсів.

На важливості оптимізації витрат бюджету з огляду визначення для фінансування пріоритетів, які забезпечать перемогу України наголошували І. Лютий, О. Рожко та С. Лютий, які підкреслювали, що в умовах війни, першочергово, необхідно забезпечити потреби оборони та безпеки країни, розвитку оборонної промисловості, відновлення об'єктів критичної інфраструктури та соціально важливих видатків [47, с. 53].

Слід зазначити, що оптимізація не завжди означає скорочення або ліквідацію окремих статей видатків, а лише спрямована на пошук та досягнення оптимального стану, наприклад, спрямування видатків. У свою чергу, оптимальним станом вважається стан, в умовах якого система, що оптимізується демонструє найкращий (найбільш результативний) спосіб функціонування та найбільш раціональне використання передбачених для її розвитку ресурсів.

В Україні протягом років незалежності відбувалося декілька реформ освітньої системи, спрямованих на її оптимізацію. При цьому успіх кожної реформи переважно залежав від добросовісності та професійності фахівців, які їх проводили.

Критерій оптимальності витрачання коштів на функціонування системи освіти можна сформулювати так: забезпечення достатній мірі виконувати поставлені перед завдання та функції, які реалізуються за умови мінімального витрачання державних коштів та із використанням кращого зарубіжного світового досвіду. На сьогодні реформування, наприклад, вищої освіти, передбачає, що університети мають стати у більшій мірі фінансово незалежними, здатними впроваджувати кращі академічні практики, підвищувати власний рейтинг та авторитет серед інших, безперервно розвиватися та спрямовувати зусилля на забезпечення високоякісної освіти.

Оптимізація системи закладів освіти є важливим елементом реформування з метою оптимізації бюджетних видатків. Досвід зарубіжних країн свідчить, що відомі та успішні заклади вищої освіти залучають на навчання близько 22–30 тисяч або й навіть 40–50 тисяч студентів. За статистичними даними в українських університетах в середньому навчається 3-4 тисячі осіб, у тому числі 1205 – за рахунок бюджетних коштів [48]. За таких умов досить багато та не результативно використовується бюджетних коштів на утримання напівпустих приміщень університетів. В цьому випадку необхідно оптимізувати мережу закладів вищої освіти шляхом об'єднання університетів, створення університетських альянсів (об'єднання закладів одного профілю) тощо.

Університети можуть ефективно керувати витратами, забезпечуючи оптимальне використання ресурсів і сприяючи фінансовій стабільності.

Управління витратами має величезне значення в сфері освіти. Це має ключове значення для підтримки фінансової стабільності, забезпечення ефективного розподілу ресурсів і забезпечення сталості в академічних установах.

Управління витратами на освіту виходить за рамки простого бюджетування. Це включає стратегічне планування та ретельний контроль за витратами.

Ефективне управління витратами в освіті сприяє оптимальному використанню коштів. Воно спрямовує ресурси на підвищення якості освіти, розвиток інфраструктури та ініціативи, орієнтовані на студента. Це допомагає узгодити фінансові ресурси з освітніми цілями, дозволяючи закладам інвестувати в сучасні технології, розвиток викладачів та інноваційні методики навчання.

Крім того, правильне управління витратами допомагає контролювати витрати, запобігати непотрібним витратам і визначати області заходів для економії. Цей процес сприяє створенню стійкої фінансової моделі, забезпечуючи довгострокову життєздатність і зростання освітніх закладів у мінливих економічних умовах.

Програмне забезпечення для управління витратами пропонує численні переваги для навчальних закладів, оптимізуючи фінансові процеси, підвищуючи прозорість і оптимізуючи розподіл ресурсів.

Деякі з ключових переваг включають [49]:

1) автоматизація та ефективність: програмне забезпечення для керування витратами автоматизує повторювані завдання, такі як введення даних, сканування квитанцій і робочі процеси затвердження. Програмне забезпечення зменшує кількість помилок вручну, економить час і покращує загальну ефективність обробки фінансових операцій;

2) контроль витрат і управління бюджетом: ці інструменти дозволяють установам встановлювати бюджети, відстежувати витрати в режимі реального часу та створювати звіти про витрати для аналізу витрат. Ці інструменти допомагають визначити можливості економії коштів і забезпечують дотримання бюджетних обмежень;

3) прозорість і відповідність: програмні рішення надають чіткість фінансовим операціям, дозволяючи зацікавленим сторонам контролювати витрати

та забезпечувати відповідність внутрішнім політикам і нормативним вимогам. Рішення сприяє підзвітності та знижує ризик фінансових зловживань;

4) покращене ведення записів і звітність: програмне забезпечення для керування витратами веде повний облік транзакцій, спрощуючи процеси аудиту та створюючи детальні звіти для аналізу. Це допомагає приймати обґрунтовані фінансові рішення та прогнозувати майбутні витрати;

5) покращений контроль і забезпечення виконання політики: установи можуть встановлювати політику витрат у програмному забезпеченні, запроваджуючи механізми контролю та затвердження, щоб забезпечити відповідність витрат інституційним рекомендаціям і найкращим практикам;

6) мобільна доступність: за допомогою мобільних додатків співробітники та викладачі можуть легко подавати дані про витрати, квитанції та затвердження з будь-якого місця, спрощуючи процес відшкодування та забезпечуючи своєчасну обробку платежів.

Щоб ефективно управляти витратами на освіту, університети повинні прийняти передові системи управління витратами. Ці системи інтегрують технології для автоматизації процесів, оптимізації робочих процесів і підвищення прозорості фінансових операцій. Хмарні програмні рішення дозволяють відстежувати витрати в реальному часі, спрощують робочі процеси затвердження та створюють глибокі звіти для прийняття обґрунтованих рішень. Таким чином, програмне забезпечення допомагає в бездоганному управлінні витратами на освіту.

Запровадити надійну, ефективну та надійну систему керування витратами шляхом:

1) усвідомлення витрат: створення культури свідомості витрат серед викладачів, персоналу та студентів дозволяє ефективно управляти витратами на освіту. Незалежно від того, чи є ви засновником університету, адміністратором чи аудитором, ви повинні заохочувати практику відповідального витрачання коштів і

сприяти усвідомленню впливу фінансових рішень. Це може суттєво сприяти зменшенню витрат при збереженні стандартів якості освіти;

2) застосування стратегічного бюджетування та прогнозування: стратегічне бюджетування відіграє ключову роль у ефективному управлінні витратами на освіту. Університети повинні розробляти комплексні бюджети, які відповідають їхнім академічним, дослідницьким та адміністративним цілям. Регулярний перегляд і оновлення бюджетів і точне прогнозування дозволяють установам розумно розподіляти ресурси, зменшуючи непотрібні витрати;

3) використання технологій для фінансового нагляду: у сучасну епоху цифрових технологій використання технологій є незамінним для оптимізації витрат університету. Удосконалені інструменти управління фінансами, такі як програмне забезпечення для керування витратами, дають змогу в режимі реального часу аналізувати моделі витрат, виявляти області перевитрат і уможлиблювати активне прийняття рішень. Впровадження рішень на основі аналітики дає можливість установам розробляти фінансові стратегії на основі даних, забезпечуючи ефективний розподіл ресурсів;

4) удосконалення процесів закупівель: оптимізація процесів закупівель є наріжним каменем ефективного управління витратами на освіту. Встановлення стратегічного партнерства з постачальниками, укладання вигідних контрактів і впровадження централізованих систем закупівель дозволяють університетам отримувати якісні товари та послуги за конкурентними цінами, зменшуючи загальні витрати;

5) заохочення ефективності управління грантами на дослідження: для університетів, які активно займаються дослідницькою діяльністю, ефективне управління грантами на дослідження є обов'язковим. Впровадження спеціалізованого програмного забезпечення для управління витратами та встановлення чітких протоколів використання грантів і звітування забезпечує

дотримання вимог, запобігає неправильному управлінню коштами та оптимізує використання витрат, пов'язаних з дослідженнями;

6) надання пріоритету ініціативам сталого скорочення витрат: впровадження ініціатив сталого скорочення витрат має вирішальне значення для управління витратами на освіту без шкоди для якості. Заохочення енергоефективних практик, оптимізація використання простору та вивчення спільних послуг між відділами є ефективними стратегіями мінімізації витрат при збереженні операційної ефективності;

7) зміцнення партнерства для економії коштів: побудова стратегічних партнерств із зацікавленими сторонами галузі, іншими навчальними закладами та місцевими громадами може призвести до взаємовигідних можливостей економії коштів. Такі спільні ініціативи, як спільні дослідницькі установи, спільні академічні програми та угоди про спільне використання ресурсів, можуть значно скоротити витрати університетів.

Ще одним напрямком, за яким слід розглянути можливість оптимізації видатків, є виплата стипендій учням. З початку повномасштабного російського вторгнення багато учнів закладів передвищої фахової та вищої освіти виїхали за кордон, однак їм продовжує виплачувати стипендії. Проте більш справедливим є спрямування цих коштів на учнів, які перебувають в Україні, зокрема, покращення та підвищення безпеки умов навчання. Тож однією з пропозицій може бути зменшення (або анулювання) виплати стипендій для тих хто навчається перебуваючи за кордоном.

Узагальнюючи запропоновані заходи для оптимізації видатків у сфері освіти, можна представити їх у вигляді схеми (рис. 3.2).

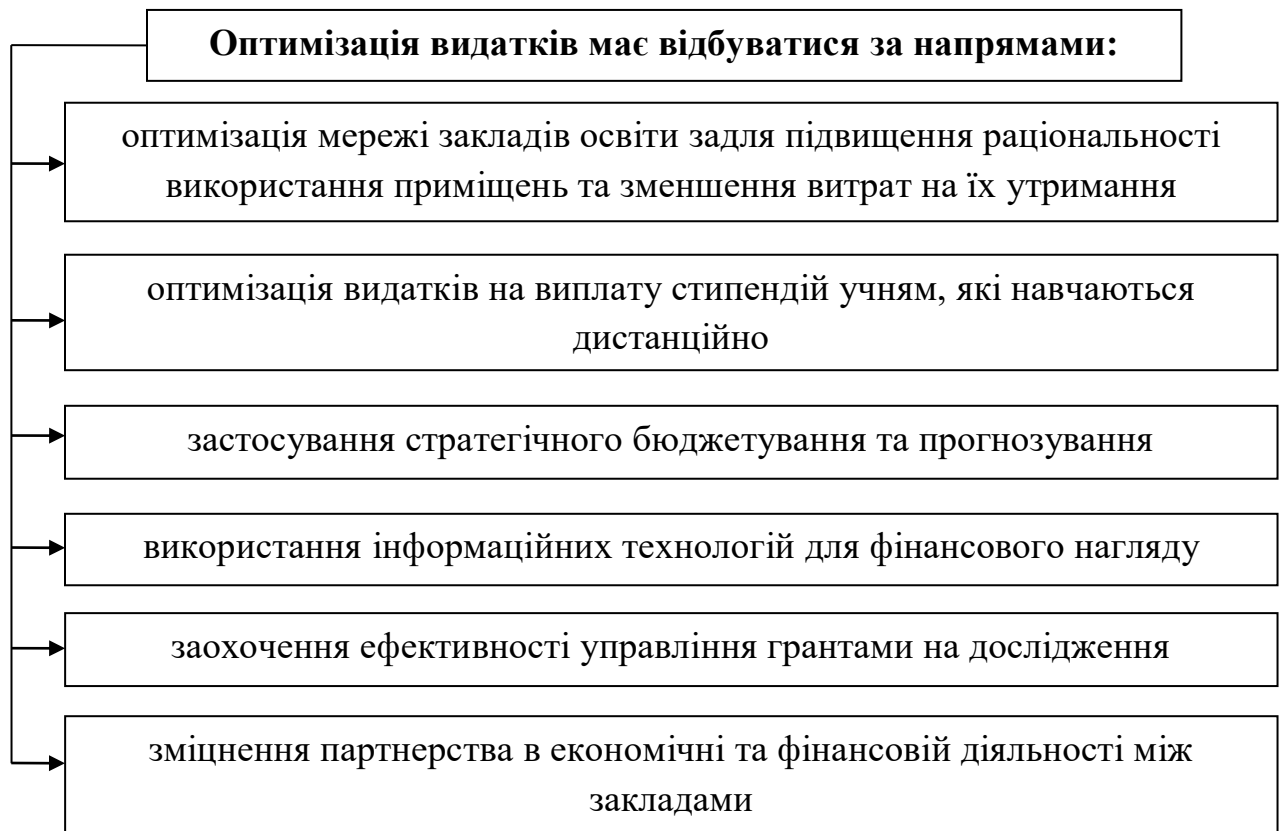

Рис. 3.2. Напрями оптимізації державних видатків на сферу освіти в Україні*

*Джерело: складено автором.

Ефективне управління витратами на освіту вимагає цілісного підходу. Заклади освіти можуть справлятися з фінансовими проблемами, підтримуючи академічну досконалість, інтегруючи передові системи, сприяючи економічній культурі, визначаючи пріоритети стратегічного бюджетування та використовуючи технології та партнерства. Реалізація цих стратегій сприяє розумному розподілу ресурсів, забезпечуючи стабільне зростання та успіх навчальних закладів.

Висновки до розділу 3

Вивчення перспектив щодо оптимізації бюджетних видатків на освіту дозволило сформулювати наступні висновки.

1. У процесі здійснення видатків на освіту за рахунок коштів державного бюджету на виявлено основні проблемні питання при визначенні пріоритетності напрямів та ефективності використання бюджетних коштів, якими є: витрачання коштів на утримання закладів, які не функціонують у повній мірі деякий час; завищення вартості при закупівлі товарів, робіт і послуг; нераціональне визначення розміру оплати праці для керівництва закладів освіти та інші. Це призводить неефективного управління фінансовими ресурсами закладів освіти.

2. З метою оптимізації державних витрат на сферу освіти запропоновано такі шляхи: оптимізацію мережі закладів освіти задля підвищення раціональності використання приміщень та зменшення витрат на їх утримання; застосування стратегічного бюджетування та прогнозування; використання технологій для фінансового нагляду; заохочення ефективності управління грантами на дослідження; зміцнення партнерства для економії коштів. Запропоновані шляхи сприятимуть підвищенню якості освіти та ефективності використання бюджетних коштів.

ВИСНОВКИ

У роботі досліджено питання щодо складу, класифікації та спрямування і використання бюджетних коштів у сфері освіти, а також запропоновано напрями їх оптимізації.

1. В ході дослідження сутності соціально-економічного розвитку доведено, що процес трансформації відносин між економічними суб'єктами (органами влади, бюджетними установами, державними підприємствами та іншими) та соціальними групами населення. Узагальнено погляди вчених до економічної сутності понять «бюджетні видатки» та «видатки на освіту» і визначено суттєвий вплив ролі освітніх видатків на розвиток економіки країни, яка полягає у реалізації завдань держави. Наголошено на наявності взаємозв'язку між видатками суспільства та видатками бюджетів. Доведено, що для забезпечення гідного рівня освіти населення необхідним є достатнє фінансування відповідних видатків.

2. Аналіз класифікації бюджетних видатків на освіту показав, що відповідно до бюджетної класифікації такі видатки поділяються за економічним спрямуванням, функціями відомствами, бюджетними програмами та іншими ознаками. Обґрунтовано, що розвиненість ринкових відносин у сфері освіти впливає на досягнення та встановлення суспільної справедливості, збільшення вірогідності того, що людина досягне значного рівня у соціальній ієрархії. Найбільш поширеною є класифікація за економічними характеристиками та функціями. Обґрунтовано, що ці дві класифікації можуть використовуватися для перехресного аналізу видатків на освіту, а саме: для отримання інформації про обсяги видатків за економічним призначенням для кожного рівня освіти: дошкільної, середньої, вищої тощо.

3. Проаналізовано характеристики, за якими класифікуються бюджетні видатки на освіту: функціональним призначенням, економічними характеристиками, відомчими ознаками та бюджетними програмами, за рівнями бюджетної системи, роллю у відтворювальних процесах тощо. Конкретно

охарактеризовано класифікацію видатків за економічними характеристиками та функціональним призначенням. Доведено, що з початком повномасштабного вторгнення змінилися обсяги видатків навчальних закладів за економічними характеристиками, в яких значна частина відводиться видаткам на облаштування укриттів та підвищення безпеки учнів під час навчального процесу. Одночасний аналіз бюджетних видатків на освіту за економічним призначенням та спрямуванням коштів за функціями (рівнями освіти) свідчить, що він є доцільним для отримання інформації головними розпорядниками бюджетних коштів та відповідальними виконавцям, необхідної для прийняття рішень щодо доцільності спрямування видатків за тією чи іншою економічною характеристикою або стосовно необхідності їх перерозподілу між функціями чи економічними напрямками. Підкреслено, що законодавство у сфері освіти потребує фокусування на формуванні засад та передумов для зміцнення фінансової незалежності закладів середньої освіти, регулюванні умов для фінансування з державного бюджету приватних закладів освіти та використання коштів благодійних внесків в інтересах закладу освіти.

4. Вивчення основних нормативно-правових документів, що регулюють фінансування видатків на освіту різних рівнів, показало що існують окремі недоліки у нормах цих документів, зокрема, щодо розміру оплати у платних освітніх закладах. Запропоновано внесення змін до Закону України «Про повну загальну середню освіту» в частині визначення умов фінансування приватних навчальних закладів, які передбачатимуть фінансування видатків таких закладів за рахунок власного фонду (приватного суб'єкту діяльності), а також надання державної фінансової підтримки приватних навчальних закладів у разі проведення для учнів заходів, передбачених державними програмами. Доведено необхідність вдосконалення законодавства у сфері освіти, яке слід сфокусувати на формуванні засад та передумов для зміцнення фінансової незалежності закладів середньої освіти, регулюванні умов для фінансування з державного бюджету

приватних закладів освіти та використання коштів благодійних внесків в інтересах закладу освіти, що дозволить освітнім закладам підвищити фінансову незалежність.

5. Аналіз стану здійснення видатків та фінансування освітньої сфери засвідчив, що найбільша частина належить видаткам на загальну середню освіту (48-50%), на другому місці – фахова передвища та вища освіта (19-21%), а найменша – післядипломній освіті (0,4%). Зауважено, що протягом 2014–2021 років спостерігалось зменшення кількості учнів дошкільної освіти, здобувачів професійно-технічної та вищої освіти, проте зменшення видатків через це не відбувалося. У структурі поточних видатків переважна частина витрачається на оплату праці (57,8%), оплату комунальних послуг (22,3%) та інші потреби (19,9%). Це свідчить про те, що заклади загальної середньої освіти більше витрачають коштів на утримання працівників та приміщень, ніж спрямовують їх на розвиток, придбання предметів довгострокового користування. Доведено, що загальний обсяг видатків на Міністерство освіти і науки України у 2023 році було зменшено на 7% переважно за рахунок зменшення освітньої субвенції та видатків на підготовку кадрів закладами вищої та фахової передвищої освіти. Однак з'явилися дві нові субвенції: на облаштування сховищ у школах та на шкільні автобуси (адже багато шкільного транспорту відправлено на потреби для військових). Запропоновано при прийнятті рішення щодо напрямів фінансування необхідно більше спрямовувати кошти на заходи, що сприятимуть зацікавленості навчальним процесом учнів та підвищенню матеріально-технічного забезпечення закладів освіти.

6. Вивчення зарубіжного досвіду щодо здійснення бюджетних видатків на освіту та фінансування цієї сфери показало, що в Україні рівень видатків на освіту у загальній їх сумі є більш ніж у 2 рази нижчим ніж в країнах ЄС. Зауважено, що найвища частина державних витрат на освіту в загальних державних видатках в Естонії (15,5%) та Латвії (15,0%). Порівняно з 2019 роком відсоток видатків на

освіту у ВВП збільшився в середньому на 1,5 в. п., що переважно пов'язано із закупівлею навчальними закладами обладнання для дистанційного навчання. Доведено, що загальна питома вага видатків на освіту зведеного бюджету (5,4%) у ВВП є на 1,6 в.п. меншою, ніж це визначено Законом України «Про освіту» (на рівні 7%). Наголошено на необхідності збільшувати державну підтримку розвитку освітніх послуг в Україні, покращення їх якості та забезпечення гідної оплати праці вихователів, вчителів та викладачів, що сприятиме удосконаленню національної системи освіти та залученню іноземних інвестицій.

7. Доведено, що неефективна мережа закладів сфери освіти може бути причиною надмірного та не результативного витрачання бюджетних коштів. Виявлено неефективне використання бюджетних коштів при виконанні ремонтів, утриманні охоронців, нарахуванні заробітної плати окремим категоріям працівникам. Обґрунтовано, що основними проблемними питаннями при визначенні пріоритетності напрямів та ефективності використання бюджетних коштів на освіту, якими є: витрачання коштів на утримання закладів, які не функціонують у повній мірі деякий час; завищення вартості при закупівлі товарів, робіт і послуг; нераціональне визначення розміру оплати праці для керівництва закладів освіти та інші. Це призводить неефективного управління фінансовими ресурсами закладів освіти.

8. З метою оптимізації державних витрат на сферу освіти запропоновано такі шляхи: оптимізацію мережі закладів освіти задля підвищення раціональності використання приміщень та зменшення витрат на їх утримання; оптимізація видатків на виплату стипендій учням, які навчаються дистанційно; застосування стратегічного бюджетування та прогнозування; використання технологій для фінансового нагляду; заохочення ефективності управління грантами на дослідження; зміцнення партнерства для економії коштів. Запропоновані шляхи сприятимуть підвищенню якості освіти, доступності її та ефективності використання бюджетних коштів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Створення європейського освітнього простору. URL: <https://forea.kpi.ua/pobudova-yevropejskogo-osvitnogo-prostoru/> (дата звернення: 15.02.2024).
2. Клець Л.Є. Бюджетний менеджмент. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 640 с.
3. Радіонов Ю.Д. Економічна сутність бюджетних видатків. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. 2018. Вип. 2-2 (45). С. 107–112.
4. Бюджетна система України: навчальний посібник в схемах і таблицях / С. В. Качула, Г. Є. Павлова, Л. В. Лисяк, Добровольська О.В., Л. І. Катан. Дніпро: Монолит, 2021. 332 с.
5. Мазур Ю. В., Палій С. А. Сутність і роль вищої освіти у розвитку національної економіки. *Ефективна економіка*. 2022. № 3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=10050> (дата звернення: 22.04.2024).
6. Олієвська М. Г. Фінансування освіти в контексті відтворення людського капіталу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 17. Ч. 2. С. 16–19.
7. Бюджетний кодекс України : кодекс України від 08.07.2020 р. № 2456-VI. Дата оновлення: 09.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 15.02.2024).
8. Тоцька О. Л., Титаренко І. О. Фінансування освіти України з бюджетів різних рівнів в умовах війни. *Фінансово-економічні аспекти освіти*. 2023. № 3(24). С. 34–44.
9. Бюджетна система : підручник / за ред. д. е. н., професора В. Г. Дем'янишина, д. е. н., професора О. П. Кириленко та д. е. н., професора З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 624 с.

10. Про бюджету класифікацію : наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. № 11. Дата оновлення: 22.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text> (дата звернення: 15.02.2024).

11. Інструкція щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету : наказ Міністерства фінансів України 12.03.2012 № 333 (у редакції наказу Міністерства фінансів України 21.06.2012 № 754), зареєстрований в Міністерстві юстиції України 27 березня 2012 р. за № 456/20769. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0456-12#Text> (дата звернення: 02.02.2024).

12. Удосконалення фінансування системи освіти України як передумова успішного реформування : монографія / за ред. С. Л. Лондара ; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2021. 274 с.

13. Місцеве бюджетування освіти. Український та регіональний досвід регулювання і виконання бюджетного процесу в освіті на муніципальному рівні / Борисенко Л., Герчинський Я., Гриневич Л., Олін М., Островський І. Хобзей П. Київ, 2023. 266 с.

14. Глухова В. І. Фінансування видатків бюджету на вищу освіту в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7934> (дата звернення: 23.04.2024).

15. Конституція України від 28.06.1996 р. 254к/96-ВР. Дата оновлення: 02.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20200101#Text>

16. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 08.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 15.02.2024).

17. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. Дата оновлення: 08.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 15.02.2024).

18. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 08.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 15.02.2024).

19. Про професійну (професійно-технічну) освіту : Закон України від 10.02.1998 р. № 103/98-ВР. Дата оновлення: 10.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.02.2024).

20. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності : постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 р. № 796. Дата оновлення: 21.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.02.2024).

21. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. Дата оновлення: 08.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 15.02.2024).

22. Ватаманюк-Зелінська У., Нурієва В. Фінансове забезпечення видатків на освіту в Україні. *Молодий вчений*. № 117. С. 127–131. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-5-117-25>.

23. Усик В. Особливості фінансування вищої освіти: аналіз українського та світового контекстів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2019. Вип. 2(203). С. 59–67.

24. Лойко В. Теоретико-методичні засади та проблеми функціонування механізму фінансування закладів загальної середньої освіти. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2020. Вип. 1(5). С. 68–78.

25. Ганзюк С., Брежнєва-Єрмоленко О. Параметричний аналіз бюджетно-кошторисного фінансування закладу професійно-технічної освіти міста

Кам'янського. *Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету*. 2022. Вип. 1(4). С. 56–67.

26. Інформація про видатки державного бюджету на освіту за функціональною класифікацією за 2021-2023 роки. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/expenses?class=functional&view=table> (дата звернення: 31.05.2023).

27. Показники виконання зведеного бюджету за видатками за 2014–2021. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/budget> (дата звернення: 31.05.2023).

28. Інформація щодо кількості учнів закладів освіти 2014–2021 роки. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> дата звернення: 31.05.2023).

29. Інформація про бюджетні зобов'язання розпорядників та одержувачів бюджетних коштів за 2023 рік. URL: <https://spending.gov.ua/new/disposers/05408102/agreements> (дата звернення: 31.05.2023).

30. Держбюджет на 2023 рік: видатки на освіту та науку. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/derzhbyudzhhet-na-2023-rik-vidatki-na-osvitu-ta-nauku> (дата звернення: 31.05.2023).

31. Сас С. Європейські тенденції та перспективи фінансування вищої освіти і науки. *Економічний форум*. 2022. № 1(1). С. 152–161.

32. Федірко Н. В. Результат-орієнтоване державне фінансування вищої освіти: європейський досвід та практика України. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2019. № 5–6. С. 55–67.

33. Назукова Н. Інструментарій оцінки напрямів бюджетного фінансування освіти у посткризових умовах. *Економіка в умовах сучасних трансформацій*. 2021. № 3. С. 118–130.

34. Halásková R., Halásková M. Public expenditures on education: an empirical analysis in european countries. *ICERI2020 Proceedings : 13th annual Intern. Conf. of Educ., Research and Innovation*, 9–10 Nov. 2020. P. 1880–1889.

35. Annual total government expenditure in the European Union from 1995 to 2021, by government function. URL: <https://www.statista.com/statistics/1379290/government-expenditure-eu-spending-total-by-function/> (дата звернення: 15.02.2024).

36. Public spending on education as a share of GDP, 2021. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/total-government-expenditure-on-education-gdp> (дата звернення: 15.02.2024).

37. Government expenditure on education. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_education (дата звернення: 15.02.2024).

38. Кошторис Тернопільської початкової школи «Ерудит» на 2023 рік. URL: <https://economic.school-info.te.ua/finansova-zvitnist> (дата звернення: 15.02.2024).

39. The German Education System. URL: <https://www.expatica.com/de/education/children-education/education-in-germany-101611/> (дата звернення: 15.02.2024).

40. Лойко В. Теоретико-методичні засади та проблеми функціонування механізму фінансування закладів загальної середньої освіти. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2020. №1(5). С. 68–78.

41. Кириленко О., Малиняк Б. Видатки Державного бюджету України на вищу освіту в світлі запровадження середньострокового планування. *Вісник економіки*. 2022. Вип. 3. С. 152–168.

42. Про дошкільну освіту : Закон України від 11.07.2001 року № 2628-III. Дата оновлення: 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 15.02.2024).

43. Формування оптимальної мережі закладів освіти: результати аналізу діяльності місцевих органів управління освітою. URL:

<https://sqe.gov.ua/formuvannya-optimalnoi-merezhi-zakla/> (дата звернення: 15.02.2024).

44. Завищена вартість капремонтів у закладах освіти та неефективне використання коштів, які здають батьки: аудитори перевірили Управління освіти Чернівецької міськради. URL: <https://chr.v.dasu.gov.ua/ua/news/68> (дата звернення: 15.02.2024).

45. Аудит столичної освіти виявив понад 400 млн гривень неефективних витрат бюджетних коштів URL: <https://dzplatforma.com.ua/news/76122-audit-stolichnoi-osviti-viyaviv-ponad-400-mln-griven-neefektivnikh-vitrat-byudzhethnikh-koshtiv> (дата звернення: 15.02.2024).

46. Education Cost Structure Optimizing Education Cost Structure for Startup Success. URL: <https://fastercapital.com/content/Education-Cost-Structure-Optimizing-Education-Cost-Structure-for-Startup-Success.html> (дата звернення: 15.02.2024)

47. Лютий І., Рожко О., Лютий С. Оптимізація видатків державного бюджету України в умовах війни. *Світ фінансів*. 2022. № 4(73). С. 45–55.

48. «Оптимальна» мережа системи вищої освіти. URL: <https://osvita.ua/blogs/89299/> (дата звернення: 15.02.2024).

49. Streamlining Expense Management in Educational Institutions. URL: <https://www.itilite.com/blog/expense-management-for-education/> (дата звернення: 15.02.2024).